

Medrese Eğitiminde Hadis Birikimi –Diyarbakır Örneği-¹

Doç. Dr. H. Musa BAĞCI²

Özet

Medreseler din eğitimi alanında tarih boyunca önemli işlevler görmüştür. Bu bağlamda Diyarbakır ve çevresinde de cumhuriyetten bu tarafa medreseler eğitim alanında önemli hizmetler vermektedir. Söz konusu Medreselerde hadis ilmi, temel ders olarak değil, yan ders olarak okutulmuştur. Hadis kitabı olarak da yaygın olarak Riyâzu’s-Salihin, Erbeun, et-Tâcu’l-Câmi ve Muhtaru’l-Ehâdis v.b eserler mütalaa edilmiştir. Hadis metinlerine ağırlık verildiği için medreselerde hadis eğitimi istenilen kalitede olmamıştır. İstisnai anlamda kendisini bu alanda yetiştiren hocalar da mevcuttur. Medrese hocalarının hadis /sünnet anlayışı klasik anlayışla paralellik arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Medrese, hadis eğitimi, hadis, sünnet, sıralı dersler, yan ders

Abstract

In course of time, Madrasas have played an important role in the field of religious education. In this context, in Diyarbakır and surroundings, the madrasas, from the Republican Era onwards, have also played an important role in education. In these madrasas, hadith has been taught as an auxiliary course not a main course. As a hadith book, widely Riyad al-Salihin, al-Arbaun, al-Tâj al-Jâmi and Mukhtar al-Ahadith etc. have been taught. Since the hadith texts are given weight, hadith teaching has not been in a targeted quality. As an exception, there also appeared learned and distinguished teachers in this field. The understanding of hadith/sunnah held by teachers in madrasas shows similarities with the classic understanding.

Key words: Madrasa, hadith education, hadith, sunnah, serial lessons, auxiliary courses.

Giriş

Medreseler, tarih boyunca Müslümanlara dini eğitim alanında hizmet veren önemli kurumlar olmuştur. Bu kurumlarda tarihi süreç içerisinde pek çok değerli ilim adamı yetişmiştir. Medreselerin tarihini Hz.Peygamber dönemine kadar götürmek mümkündür. İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren cami ve mescitlerde İslâmî ilimlerin –tefsir, hadis, fıkıh ve akaid gibi- sahabi ve tabîler tarafından verildiği bilinmektedir. Bu ilimlerin sistematik hale gelmesinde, söz konusu ilk nesillerin büyük bir katkısı olduğu yatsınamaz bir gerçektir. Emeviler döneminde camilerden ayrı olarak kurulan eğitim müesseselerine mektep denirken, Abbasiler dönemine gelindiğinde bu mektepler, cami ve mescitlerin dışında Beytu’l-ilim, Beytu’l-hikme, Daru’l-İlim şeklinde isimlendirilerek kurumsal hale gelmiştir. Bu kurumlarda çeşitli kültürlerden tercüme faaliyetleri gerçekleştirilmiş ve İslâm kültürü, Yunan felsefesi vb. değişik kültürlerle karşı karşıya kalmıştır. Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde bu kurumlara medrese adı verilmiştir. Medreseler Selçuklularla birlikte zirve noktasına çıkmış ve Nizamiye Medreseleri adıyla bütün İslâm dünyasında meşhur olmuştur. Medreseler aynı canlılıkla Osmanlılar döneminde de hayatiyetini devam ettirmiştir. Ancak Osmanlının

¹ Bu makale 22-23 Temmuz 2005 Bolu/ Gerede Hadis Meclisinde Sunulan tebliğin bazı ilavelerle geliştirilmiş halidir.

² Dicle.Ünv. İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı. musabagci@hotmail.com

yıkılmasıyla birlikte bu kurumlar da tarihi süreçte kendilerini yenileyememiş ; Cumhuriyetle birlikte hayatîyetleri resmi anlamda son bulmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar yurdumuzun çeşitli bölgelerinde; özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde, bir çoğu kapanmakla birlikte medreseden mezun olan hocaların ilmî fedakarlığı ve halkın maddi desteğiyle bu kurumlar gayri resmi olarak yaşatılmaya çalışılmıştır. Bu tebliğdeki amacımız, Cumhuriyet dönemi boyunca gayri resmi olarak hizmet veren bu öğretim kurumlarında yetişen ilim adamlarının Diyarbakır özelinde hadis birikimlerini tespit etmeye çalışmaktır. Bugün Diyarbakır'da 100'ü icazetli olmakla birlikte 150 civarında medrese mezunu veya halen kendi çapında medrese hocalığı yapan kişiler bulunduğu ifade edilmektedir. Bu medreselerin eksiklikleri ve eleştirilmesi gereken noktaları olmakla birlikte, geçmişte bu kurumlarda Bediuzzaman Said-i Nursî, Molla Halil es-Siirdî, Hazrolu Hacı Abdulfettah Yazıcı, Ahmed-i Hâsî, Molla Hüseyin Küçük, Molla Fahrettin Batmanî, Halil Gönenç gibi daha pek çok değerli ilim adamları yetişmiştir.

Günümüzde bu medreselerde yetişen insanların büyük çoğunluğu, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam-hatip, müftü- vaiz, kur'an kursu öğretmeni olarak görev yapmakla birlikte az sayıda da olsa devletin diğer resmi kurumlarında görev alanlar da bulunmaktadır. Bu insanların halk nezdinde büyük bir saygınlığı vardır. Halk, her türlü dini fetvalarını bu medreselerde yetişen ilim adamlarına sormakta ve kendi hayatlarına yön vermektedirler. Dolayısıyla toplumsal açıdan saygın konumdaki insanların hadis birikimlerinin mahiyetini tespit etmek önemlidir. Bu makale yaklaşık 15'e yakın Diyarbakır ve çevresindeki medreselerde eğitim görmüş Medrese alimi ile birebir röportaj yapılarak hazırlanmıştır. Bu röportajlardan elde edilen bilgilerden hareketle Medrese alimlerinin hadis/sünnet, hadis usulü ve edebiyatıyla ilgili görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler bazen görüşmeler esnasında bazen de görüşmelerin akabinde tutulan notlardan oluşmaktadır. Bu konu ele alınırken mümkün olduğunca objektif olunmaya çalışılmış, kişisel yorumlar katılmaksızın konunun fotoğrafı olduğu gibi çekilmeye gayret gösterilmiştir. Konuya öncelikle Güneydoğudaki medreselerin müfredatlarını ve okutulan Mürettep Cami Dersleri diye tabir edilen kaynaklarını ve bu yapı içerisinde hadis/sünnet, hadis usulü, edebiyatı ve tarihinin yerini tespit ile başlamak faydalı olacaktır.

1. Medreselerdeki Eğitim Sisteminde Hadis İlminin Yeri

Medresede eğitim, Mürettep Cami Dersleri (sıra kitapları) diye adlandırılan 12 ilme ait seçilmiş kitaplar şu tertiple okutuluyordu. Yeni başlayan talebe, daha önce Kürtçe mevlid, Nehcu'l-enâm ve Nûbihâr adlı eserleri okumuşsa, Şafii fihhına dair Gayetu'l-İhtisar ve onun şerhi olan İbn Kasım el-Ğâzî gibi ibtidai dersleri aldıktan sonra sarf ilmine başlar ve sırasıyla Emsile, bina ve İzzî kitaplarını okuyup ezberlerdi. Bunlardan sonra Nahiv ilminin derslerine geçilir ve bu ilimden de önce Avâmil-i Curcânî'den (bazen Curcânî'nin Avamiliyle birlikte Birgivî'nin Avamili de okunmakta, çok az da olsa sadece Avamili Birgivî'yi okuyanlar da olmaktadır) başlayıp sırayla, zurûf, terkîb, Sadullahi's-Sağîr, Şerhu'l-Muğnî veya Şerhu'l-Katr adındaki kitaplar okutulur. Daha sonra sıra yine sarf ilmine gelir ve Taftazanî'nin İzzî metnine yazdığı Saduddin (Sa'dini) adındaki şerhi okunur. Genelde bu sarf kitabı bittikten sonra ez-Zemahşerî'nin el-Unmûzec adlı eserinin şerhi olan Sa'dullah el-Berda'î adıyla meşhur olmuş kitap okunmaktadır. Daha sonra Nahiv ilmiyle ilgili Cemaluddin İbn Hişam'ın "el-İ'râb an Kavâidu'l-İ'râb" adındaki metin kitabının şerhi olan Hallul-Meâkîd'ı okuyup metnini hıfz ederlerdi. Bundan sonra bazıları "Şerhu'l-Katr"ı bazıları ise, "el-İzhâr"ın şerhi olan "Netâicu'l-efkâr" adlı eseri ders olarak okumaktadır. Bu kitaptan sonra İbn-i Malik'in "Elfiyye" ve İbn Hâcib'in "el-Kâfiye" metinlerinin şerhleri olan el-Behcetü'l-Merdiyye (Suyutî) el-Fevâidud-Diyâiyye (Molla Cami) kitapları gelir. Talebeler bu metinlerden Elfiyye ve Kafiye'den de

birini mutlaka ezberlerlerdi. Medrese usulüne göre Müretteb Cami Derslerinden Molla Câmi'yi okumaya başlayanlara Talib denirdi. Daha sonra bu talipler mantık ilminin başlangıç derslerini, Abherî'nin İşâgûcî metnine yazılmış Muğni't-Tullâb veya Husam-i Kâtî (Semkâtî) adındaki şerh ile haşiyesi Muhyiddin'den alarak medrese eğitimine devam ederlerdi. Bu kitaplardan sonra okuma sırası İlm-i Beyan ve İlm-i Vad'la ilgili Ebabekr-i Vad' ve Ebabekr-i İstiâre adlarındaki iki kısa metin okunup ezberlenirdi. Daha sonra Talipler, Mantık ilmiyle ilgili İşagucî metnine Molla Fenarî tarafından yazılmış Fenarî şerhi ile haşiyesi Kavli Ahmed'i birlikte okurlardı. Bunu takiben sıra yine nahiv ilmine gelir ve sırada Molla Cami'nin haşiyesi olan Abdu'l-Ğafûr el-Lârî ile onun haşiyesi olan Abdu'l-Hakim (Seylekutî) adlı kitaplar okunurdu.

Astronomi ilmine ait el-Mulahhas fi'l-Hey'e (Çağmînî) adındaki kitabı okuyanlar haşiyesi olan Ali Kuşçu'dan da istifade ederlerdi. Çağmînî'den sonra sıra yine Beyan ve Vad' ilimlerine gelirdi. Beyan ilimlerinden Şerhu'l-İsâm ale'l-Ferîde adlı şerh okunurken, Vad' ilminden de Ebubekir'in şerhi olan er-Risaletu'l-Vad'iyye kitabı okunurdu. Münazara ilminden ise bazıları Abdulvehhab ale'l-Velediyye kitabını okuturken, bazıları da Molla Halil es-Siirdî'nin Halebiyye adındaki vezinli metin kitabını ezberletirlerdi. Daha sonra Yine Mantık ilminden Şerhu'ş-Şemsiyye adındaki kitap okunurdu.

Belağat ilmiyle ilgili Taftazanî tarafından el-Kazvînî'nin Telhîsu'l-Miftah'ına yazılan Muhtasaru'l-Meânî adındaki meşhur şerhi okunurdu.

Daha sonra kelim ilmine geçilir, Taftazanî tarafından Neseffî'nin akaidine yazdığı "Şerhu'l-Akâidi'n-Neseffî" adındaki kitap okunur ve Yine Taftazanî'nin "Şerhu'l-Makasîd"i ile Seyyid Şerif el-Curcânî'nin "Şerhu'l-Mevâkîf"ından da faydalanılırdı.

Kelam ilminden sonra Usulü Fıkh ilmi alınır ve bu ilimden de İbn-i Subkî'nin Yazdığı "Cem'ul-Cevâmî" adındaki metnine Celaluddin el-Mahalli'nin "el-Bedru't-Tâlî fi Halli Cem'ul-Cevâmî" şerhi okunurdu.

Medreselerde Feraiz, fıkıh, hadis, tefsir yan ders olarak genelde yaz mevsimlerinde okutulurdu. Ferâiz ilminden "Rahbiyye" adındaki metin kitap okunurdu. Fıkıh ilminden ise "Fethu'l-Muîn" ve daha sonra "Minhâcu't-Tâlibîn" gelir ve şerhi olan "Muğni'l-Muhtaç'tan istifade edilirdi.

Tefsir ilminden Celaleyn ile yörede en meşhur olan "Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl" (Kadî Beydavî) okunurdu.³

Hadis konusuna gelince, medreselerde hadise dair derslerin mürettep cami dersleri içinde yer almadığını öncelikle belirtmek gerekir.⁴ Başka bir deyişle, hadis ve hadis usulü dersleri temel ve zorunlu dersler olarak değil, isteğe bağlı sıralı derslerin dışında yan ders olarak o da sadece hadis metinlerinin okunduğu ve okutulduğu bir ders olarak karşımıza çıkmaktadır. Medrese eğitimi almış ve müderrislik yapmış bütün hocalar medreselerde yan ders olarak hadis metinlerinin okunduğunu, ama hadis usulü'ne hemen hiç yer verilmediğini ve bunun büyük bir eksiklik olduğunu kabul ve itiraf etmektedirler. Tefsir, hadis, fıkıh v.b. ilimlerin sıralı dersler olarak okutulmamasının temel nedeni, yukarıda sıralı dersler dediğimiz sarf, nahiv ilimlerini mükemmel bir şekilde öğrenen talip, daha sonra kendi başına bu ilimleri okuyup mütalaa edebilecek seviyeye gelebileceği düşüncesidir. Bu bağlamda bir medrese

³ Medreselerdeki ders müfredatıyla ilgili detaylı bilgiler için bkz: Muhammed Şerif Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arabkendi*, Kent yay, İst, 2004 ; M. Edip Çağmar, *Siirt ve Civarındaki Medreselerde Eğitim*, Uluslar arası Siirt Sempozyumu, 19-21-Eylül, 2006, s. 669-681.

⁴ Örnek olarak söylemek gerekirse Hazrolu Seyda Hacı Abdulfettah, Hadis ve Hadis usulüyle ilgili vukufiyeti olmakla beraber bu dersler o dönemde medreselerde okutulan sıralı müfredat arasında olmadığından kendisince okutulmamıştır. M. Cevat Ergin, *Hazrolu Seyda Hacı Abdulfettah Yazıcı*, DÜİF, der, c. VIII, sayı: 1, (Diyarbakır, 2006) s. 118.

hocası kendi hocasının şu sözünü nakletmektedir: "Sarf ve nahiv ilimlerini okuyunuz. Bu ilimleri mükemmel bir şekilde tahsil ettikten sonra diğer ilimleri kendi kendinize halledersiniz." Bu anlayış medrese çevresinin yaygın anlayışıdır. Bu anlayış dolayısıyla ki bu ilimler (tefsir, hadis, fıkıh) talibin kendi mütalaasına bırakılmıştır. Ama görüştüğümüz hocalar, bu ilimlerin de bir müderrisin rahle-i tedrisinde öğrenilmesi gerektiğinde hemfikirdirler. Söz konusu bu medrese hocaları bu açıdan eksiklik olduğunu açık yüreklilikle kabul ve itiraf etmektedirler. Onlar hadis ve hadis usulüyle ilgili bilgilerini kendi imkanlarıyla ve medrese sonrası yaptıkları mütalaalar sonucunda öğrendiklerini, sarf ve nahiv ilimleriyle, halkın bir takım sorularına fetva vermek için Şâfiî fıkhıyla daha fazla meşgul olduklarından dolayı hadis ve hadis usulüne hakkıyla vukufiyet kesp edemediklerini ifade etmektedirler. Bazı hocalarımıza neden hadis ve hadis ilimleriyle fazla meşgul olmadıkları sorulduğunda "Arz talep meselesi. Halk yoğun olarak fıkıh ile ilgili fetvalar soruyor ve tabii olarak biz de o yöne daha fazla ağırlık veriyoruz," demektedirler. Tabi ki bu, onların hiç hadisle ilgilenmedikleri anlamına da gelmemektedir.

Görüştüğümüz medrese hocaları medresedeki öğrenci profili ve okutulan kitaplar konusunda şu bilgileri vermişlerdir: Medreselere genelde iki grup öğrenci gelirdi. Asıl öğrenci grubu diye tanımlanabilecek bir grup vardır ki bunlar son derece zeki ve ilim almaya istidatlı öğrencilerdir. Medresede bu öğrencilere özel bir önem verilir, sarf ve nahiv ilimleriyle ilgili baştan sona bütün sıralı kitaplar okutulurdu. Bu sıralı kitapların dışında öğrencinin kendi isteğiyle ve ayrı bir zamanda öğrencinin okuduğu hadis kitapları vardır ki bunlar da çok fazla değildir. Görüştüğümüz medrese hocaları bizzat hocalarından okudukları kitapları şöyle sıralamışlardır. en-Nevevî (676/1277)'nin "Riyazu's-Salihîn"i ve "Erbe'ûn" adlı eserleri, Mansur Ali Nasîf'in "Tacu'l-Câmiu li'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Rasûl'ü, tek bir örnek olarak İbn Hacer el-Heytemî'nin "es-Savâiku'l-Muhrika"sı, Ahmed el-Haşim (1943)'in "Muhtârü'l-Ehâdis"i, İbn Hacer el-Askalanî (852/1448)'nin "Munebbihat"ı gibi hadis kitapları yan ders olarak ve program dışı okutulmaktadır. Cumhuriyetin 80'li yıllarından sonra medreselerde Hadis Usulü olarak İbn Hacer'in "Nuhbetü'l-Fiker"i es-Suyûtî (911/1505)'nin "Tedrîbu'r-Ravî"si, Ahmed Muhammed Şakir'in "el-Baisu'l-Hasîs"i, okutulmakta ve el-Beykuni'nin "Manzumetu'l-Beykuniyye"si (34 beyit) ise ezberletilmektedir. Bunların dışında Arap dünyasında son dönemlerde hadis usulüne dair yazılan basit ve anlaşılması kolay kitapların okutulduğu ifade edilmektedir ki Muhammed Accac el-Hatib'in "el-Muhtasarü'l-Vecîz fi Ulûmi'l-Hadis"i buna örnek olarak gösterilebilir. Ama her medrese için bu geçerli değildir. Medreselerde yan ders olarak okutulan kitaplar yer, zaman ve hocasına göre değişiklik arz etmektedir.

Medreselerde bir diğer grup öğrenciler vardır ki bunlar fazla zeki olmayan, ilim elde etmeye kabiliyeti olmayıp gelecek vad etmeyen ya da yaşları çok ilerlemiş kimselerdir ki onlar gerek fıkıh gerekse hadis alanında ibtidâî denilebilecek bir takım bilgiler alarak yetişirler ve eğitimlerini kısa sürede tamamladıktan sonra bunlar köylerde fahri imam olarak görev alırlardı. Bunlar medresedeki temel dersleri değil sadece basit fıkıh ve hadis alanındaki kitapları okurlardı. Bu tür öğrencilerin sayılarının az olduğunu da belirtelim. Bunlar hadis alanında en-Nevevî'nin Riyâzu's-Sâlihîn'i ve Erbe'ûn'u, İbn Hacer'in Münebbihat'ı ve Ahmed el-Haşim'in Muhtaru'l-Ehadîs gibi hadis kitaplarını okurlardı. Bunların bunun dışında imamlık yaparken en fazla kullandıkları kitaplar ise Tenbihu'l-Gafilin, Bustanu'l-Arifin, Durretu'l-Vaizîn, Tenvîru'l-Kulûb, Hazînetu'l-Esrar, İmam el-Gazâlî'nin İhya-i Ulûmi'd-Dîn'i ve Mükâşefetu'l-Kulûb türü vaaz kitapları idi. Bu tür hocalara halk arasında Mele-i Şer' (Şer'î

hoca) denirdi. Burada bu vaaz türü eserlerinin bir kısmını ilk gruptaki imam-hatiplik ve müftülük yapan medrese mezunlarının da kullandığını ifade etmek gerekir.⁵

2. Medrese Hocalarının Mütalaa Ettiği Hadis Kitapları ve Bunların Sıhhat Açısından Değeri

Medrese hocalarının gerek medresede okudukları gerekse medrese sonrası mütalaa ettikleri hadis kitapları orijinal eser olmayıp daha ziyade derleme eserlerdir. İçlerinde sahih hadislerin çoğunlukta olduğu "Riyazu's-Salihîn", "Erbe'ûn" ve "et-Tâcu'l-Câmi" gibi kitaplar olduğu gibi, Pek çok zayıf ve uydurma haberleri ihtiva eden "el-Câmiu's-Sağîr", "et-Tergîb ve't-Terhîb", "Muhtârü'l-Ehâdis", "Keşfu'l-Hafâ" gibi hadis kitapları da bulunmaktadır. Şimdi bu kitapların sıhhat açısından bir değerlendirmesini yapalım.

Medrese hocalarının vaaz ve nasihat açısından müracaat kitabı olarak kullandıkları el-Münzirî (656/1258)'nin et-Tergîb ve't-Terhîb'i derleme bir çalışma olup hadislerin sıhhat derecesini açıklaması açısından önemli bir eserdir.⁶ Bu yüzden de günümüze kadar vaiz ve müridlerin büyük çoğunluğunun itimat ede geldiği irşat hizmetlerinin temel kitabı olmuştur.⁷ Fakat ne yazık ki tergîb ve terhîb türü hadislerin içersine bir çok apokrif hadisler de karışmış bulunmaktadır.⁸ Ebu Gudde bu eser hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: Son derece esef verici olan şu ki, vâizlerin, hatiplerin ve müderrislerin büyük çoğunluğu bu el-Münzirî'nin et-Tergîb ve't-Terhîb kitabını okurken veya ondan nakilde bulunurken müellifinin kitapta kullandığı istilahları unutuyorlar veya gaflette bulunuyorlar da, isnadında yalancı ve hadis uydurucu (vadda') veya hadis uydurmakla itham edilen raviler bulunan bir hadisi sanki el-Münzirî'nin bu hadisi el-Buhârî ve Muslim rivayet etmiştir" dediği hadislerden biriymiş gibi gayet kesin bir şekilde rahat ve huzur içinde naklediyorlar."⁹

Medreselerde ve medrese sonrası hocaların en yaygın kullandıkları ve itimat ettikleri hadis kitabı en-Nevevî'nin Riyâzu's-Salihîn adlı eseridir. Bu eser, yıllarca dini eğitim ve öğretim kurumlarında vazgeçilmez ders kitabı olarak okunması yanı sıra aynı zamanda geniş kapsamlı konuları içermesi açısından da va'z ve irşad kitabı görevi de görmüştür. 7-8 asırdır İslam dünyasında Kur'an'dan sonra en çok okunan hadis kitabı olarak kabul edilmektedir. Çağdaş alimlerden, Nasıruddin el-Elbânî, Şuayb el-Arnâvut ve özellikle de Abdulfettah Ebu Gudde bu eserde uydurma hadis olmasa da tesadüfen bazı zayıf hadislere (3 adet) rastlandığını söylemekte ve bazı örnekler vermektedir. Ebu Gudde, zayıflığı konusunda ittifakla üzerinde vakıf olduğu üç hadisin olduğunu, araştırma ve tetkikler yapılırsa bunların dışında da zayıf hadislerin çıkabileceğini ifade etmektedir.¹⁰ Dıyarbakırlı Molla Abdulhadi Araşkî de en-Nevevî'nin Riyâzu's-Salihîn adlı eserindeki 40 hadisi tetkikleri neticesinde zayıf olarak tespit ettiği ve bu konuda bir risale yazdığı ve Zeynelabidin Çiçek Hoca yazma olarak yanında bulunduğunu ifade etmektedir.¹¹ Ancak son yapılan araştırmalar az da olsa bu eserde de uydurma hadislerin var olduğunu göstermektedir. Bütün bunlara rağmen bu eserin hadis

⁵ Cami İmamlarının özellikle Şırnak, Silaopi ve Cizre yöresindeki imamların hadis bilgisi ve kaynak bilgisi için detaylı bilgiler için bkz: Mehmet Bilen, *Cami İmamlarının Hadis Bilgilerinin Mahiyeti Üzerine Tecrübî bir Araştırma*, İslamiyat, IV, 2001, sayı: 1, s. 73-88.

⁶ Muhammed Ebu Zehv, *el-Hadis ve'l-Muhaddisîn*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Mısır, tarihsiz, s. 433.

⁷ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İst, 1989, s. 122.

⁸ Tayyib Okiç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, AÜİF yay, İst, 1959, s. 153.

⁹ el-Leknevî, *el-Ecvibetu'l-Fâdile*, Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiye, Beyrut, Tarihsiz, s. 121 ; Krş: Hayri Kırbaoğlu, *Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu yay, Ankara, 1999, s. 330.

¹⁰ el-Leknevî, a.g.e.s. 123-124.

¹¹ Bu bilgiyi Kuba Camii'nin İmam Hatib'i ve aynı zamanda medrese alimi olarak kabul edilen Zeynelabidin Çiçek vermiştir.

kaynakları içinde en az mevzu hadis ihtiva eden eserlerden olduğunu da belirtmek hakşinaslığın bir gereği olduğu belirtilmektedir.¹²

Yine en-Nevevî'ye ait olup medrese hocalarının mütalaa ettiği ve çoğu zaman ezberledikleri hadis metinlerinden bir diğeri de Erbe'ûn'dur. Bu kırk hadiste, hadisler senedsiz olarak verilmiş olup, Erbe'ûn'un mukaddimesinde belirtildiğine göre büyük bir kısmı el-Buhârî ve Muslim'in Sahîh'lerinden seçilmiştir.¹³

Medresede çok yaygın olarak hemen hemen bütün talebeler tarafından okunan ve mev'iza türünde yazılmış eserlerden biri olan ve İbn Hacer el-Askalânî'ye nispet edilen "el-Munebbihât ale'l-İsti'dâd liyevmi'l-Mî'âd li'n-Nush ve'l-Vedâd" adlı eserdir. Medrese hocaları arasında "Munebbihat-ı İbn Hacer" diye meşhurdur. Bu eserin İbn Hacer'e nispeti şüphelidir. İbn Hacer'le ilgisi bulunmamakla beraber Munebbihat-ı İbn Hacer adıyla çeşitli baskıları bulunan kitabı (Bombay 1270/1853; İstanbul 1315/1899; 1322/1904; İzmir, 1963; İst, 1974) Katip Çelebi, Zeynu'l-Kudât Ahmed b. Muhammed el-Hiccî'ye nispet etmiş olup eser muhtemelen Şihabuddin İbn Hiccî (816/1413) tarafından kaleme alınmıştır. Eser, bazı yazmalarında İbn Hacer el-Mekkî'ye de izafe edilmektedir.¹⁴ Hz.Peygamber'e ait olduğu ifade edilen hadisleri ihtiva etmekle birlikte sahabe, tabi'ûn ve hakîmlerin, tabiblerin kelimeleri kibarlarına da yer vermektedir. Birçok Medrese hocası tarafından bu eserde geçen hadislerin sıhhat şartlarını taşımadığı gerekçesiyle zayıf olduğu ve ciddiye alınabilecek hadisler ihtiva etmediği ifade edilmektedir.

es-Suyutî (911/1505)'nin el-Câmiu's-Sağîr adlı eseri de alfabetik olması ve hadislerin sıhhat ve zaafının belirtilmesi açısından medrese çevresinde kullanılan önemli hadis kitaplarından biridir. es-Suyutî eserinin mukaddimesinde "Bu eserde kabukla uğraşmadım ve özü muhafaza ettim. Onu hadis uydurucuları (vadda') ile yalancıların (kezzab) tek kalarak rivayet ettikleri (uydurma) hadislerden uzak tuttum," demektedir. Şarih el-Münavî, es-Suyutî'nin bu sözünü şöyle eleştirmektedir: Onun kitabını uydurma hadisten uzak tuttuğuna dair sözü kitabının geneli itibariyledir veya sadece bir iddiadır. Aksine hadis tenkidine önem sarf etmediği pek çok yerde vaki olmuştur. Bu anlamda (mevzu hadislerden) uzak durmayı taahhüt ettiği şeyi yapmıştır. Nitekim bu hataları açık bir biçimde çeşitli yerlerde göreceksin. Hata yapmamak peygamberlerin dışında imkansızdır."¹⁵

Ebu Gudde, es-Suyutî'nin "el-Camiu's-Sağîr'in de geçen mevzû hadislerin az değil çok olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca o, el-Camiu's-Sağîr'deki hadislerin sonuna konmuş olan sahih hasen ve zayıf olduğuna ilişkin sad, ha ve dad gibi rumuzlara itimat edilemeyeceğini, zira Şarih el-Münavî (1032/1623)'nin bunun müstensihler tarafından tahrif edildiğini açıkladığını belirtmektedir. Netice itibariyle Ebu Gudde, es-Suyutî'nin kitaplarında ve risalelerinde zayıf, sakîm ve mevzû hadis iradında mütesahil olduğunu, onun zayıf kaynaklardan irad ettiği hadislere ve alimlerin o hadisler konusunda söylediklerine bakmadan itimat etmenin doğru olmadığını açıkça dile getirmektedir.¹⁶ Ahmed b. es-Sıddîk el-Gumarî de el-Camiu's-Sağîr'deki mevzû hadisleri içine alan el-Muğîr ale'l-Ehâdîsi'l-Mevdû'ati fi'l-Camii's-Sağîr adlı bir kitap telif etmiş ve es-Suyutî'nin söz konusu kitabında 456 adet mevzû hadis olduğunu tespit etmiştir.¹⁷

Yine hadislerin değerlendirilmeleri açısından müracaat edilen hadis kitaplarından biri el-Aclûnî'nin (1162/1746) "Keşfu'l-Hafâ'sıdır. Bu eser temelde es-Sehavî'nin el-Mekâsîdu'l-

¹² Kırbaoğlu, *Hadis Metodolojisi*, s. 330.

¹³ en-Nevevî, *Metni'l-Erbe'in en-Nevevî fi'l-Ehâdîsi's-Sahîhati'n-Nebevîyye*, s. 9.

¹⁴ Yaşar Kandemir, İbn Hacer el-Askalânî mad., DİA, İst, 1999, XIX, 529.

¹⁵ el-Münavî, *Feyzu'l-Kadîr*, I, 21.

¹⁶ el-Leknevî, *el-Ecvibetu'l-Fadla*, s. 130.

¹⁷ el-Leknevî, a.g.e, s. 130.

Hasene'sine dayanmaktadır. Bu tür eserler halk arasında hadis diye dolaşan darb-ı mesel cinsinden bir takım sözleri ele alarak bunların hadis olarak asıllarının olup olmadıklarını ve hadis olanların sıhhat derecelerini açıklayan önemli kitaplardır. Keşfu'l-Hafâ da bu amaca yönelik olarak hazırlanmış eserlerdendir. Medrese hocalarının bu kitaba müracaat etmekteki amaçları çalışmaları esnasında rastladıkları bir hadisin gerçekten hadis olarak aslının olup olmadığını ve hadis ise sıhhat derecesinin (sahih-hasen-zayıf-mevzû) ne olduğunu öğrenmektir.

Medrese çevresinde en yaygın ve meşhur olarak kullanılan ve üzerinde en çok mütalaa yapılan hadis kitaplarından biri son yüzyılda Mansur Ali Nâsîf tarafından meydana getirilen "Tâcu'l-Câmiu lil-Usûl fî Ehâdîsi'r-Rasûl" adlı derleme eseridir. Fıkıh bablarına göre el-Buhârî, Muslim, Ebu Davud, et-Tirmizî ve en-Nesâî'nin kitaplarından seçilmiş hadisleri ihtiva etmektedir. Bunların dışında bu beş kitapta hadis bulamadığı konularda Şafî'nin ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'lerinden, İmam Malik'in el-Muvatta'ından, İbn Mace'nin Sunen'inden ve Hakim'in el-Mustedrek'inden tamamlamıştır. Hadisleri serdederken sahabi ravisi ve bu beş eserden hangisinden bulunduğunu belirterek fıkıh kitapları tertibinde ve bütün bölümleri içerecek şekilde hazırladığı belirtilmektedir. Mansur Ali Nasîf, daha iyi anlaşılması için Gâyetu'l-Me'mûl Şerhu't-Taci'l-Câmî li'l-Usûl adıyla kısa bir şerh de yazmıştır.¹⁸

Medrese hocalarının çok kullandıkları ve mütalaa ettikleri derleme hadis kitapları arasında çağımız alimlerinden Mısırlı Ahmed el-Haşîm'in (öl:1943) Muhtaru'l-Ehadis adlı eseri önemli bir yer tutmaktadır. Bu kitabı tahkik eden eş-Şeyh Cemil Hammud, Bu kitapla ilgili şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

1. Müellif kitabını es-Suyutî'nin "el-Camiu's-Sağîr" adlı eserinden ihtisar edip seçmiştir. Başka kitaplardan irad ettiği hadisler azdır. Belki de bu on konuyu geçmez.
2. Müellif hadis seçiminde tertibe önem vermemiştir. Hadislerin alfabetik tertibinde büyük bir karışıklık vardır.
3. Müellif hadislerin sıhhatini gözetmemiştir. Bilakis zayıf ve mevzu hadisleri irad etmiştir. Bu tür hadisler çoktur ve kitabın üçte birinden fazladır. Ben şu hususu tespit ettim: Müellif, Sahihayn'daki hadislerden sarf-ı nazar ederek aynı manayı taşıyan zayıf ve mevzu hadisleri kitabına almıştır.
4. Müellif "Riyâzu's-Salihîn" kitabının ihtisarını yapmış ve onu kitabının sonuna "hatimetu fî tehzîbi'n-nufus" başlığıyla ilave etmiştir."¹⁹

Bu kitapların bir kısmı medresede okutulmakla birlikte bir kısmı da medrese hocalarının görev yaptıkları yerlerde halka va'z ederken kullandıkları hadis kitaplarıdır. Özellikle bu son eserin sıhhati bağlamında bir medrese hocasının yaptığı değerlendirme çok önemlidir: "Ben "Muhtaru'l-Ehâdîs"i medresede okudum. Burada bulunan bütün hadisleri sahih zannediyordum. Fakat daha sonraki yıllarda bu hadis kitabının tahkikli neşri yapılmıca kitaptaki hadislerin bir kısmının zayıf ve uydurma olduğunu gördüm."

Bu mütalaa edilen kitapların dışında bazı medrese hocalarının orijinal hadis kaynaklarına ihtiyaç duyulduğu ölçüde mütalaa şeklinde değil, zaman zaman hadislerin kaynağını bilmek maksadıyla müracaat ettiklerini de belirtmek gerekir. Yalnız burada bu tür orijinal kitaplara müracaat eden medrese hocalarının azınlık teşkil ettiğini ifade etmekte yarar vardır. Medrese hocalarının kullandığı bu tür kitaplara örnek olarak el-Buhârî ve Muslim başta olmak et-Tirmizî, Ebu Davud, en-Nesâî, İbn Mace ve ed-Dârimî'nin Sunen'leri, Ahmed b. Hanbel'in el-Musned'i, Malik b. Enes'in el-Muvatta'ı gibi kitapları zikretmek mümkündür.

¹⁸ İsmail Lütü Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 118 ; Bu konuda daha detaylı bilgiler için Tâcu'l-Câmî'nin takriz bölümüne bakılmalıdır.

¹⁹ Ahmed el-Haşîmî (öl:1943), *Muhtaru'l-Ehâdîsî'n-Nebeviyye ve'l-Hikemi'l-Muhammediyye*, Tahric: eş-Şeyh Cemil Hammûd, Beyrut, 1996-1417.

3. Müracaat Edilen Hadis Şerhleri

Medrese hocalarının hadisin manasını ve nasıl anlaşılması gerektiğini ve bu konudaki alimlerin görüşlerine muttali olmak için müracaat ettiği şerhlerden başta geleni en-Nevevî'nin Muslim'in "el-Câmiu's-Sahîh" adlı eserine yazmış olduğu şerh olan "Sahih-i Muslim bi Şerhi'n-Nevevî" adlı eserdir. Bunun önemi, bölgedeki Müslümanların Şafiî olmasına paralel olarak en-Nevevî'nin Şafiî mezhebine mensup olması, ona ait fıkıh kitaplarının hocalar arasında revaçta olması ve onun Şafiî fıkında bir otorite olarak kabul edilmesindedir. Bu anlamda en-Nevevî'nin şerhine özel bir önem verilmektedir. Yine en-Nevevî'nin hemen her medresede bizzat müderris tarafından okutulan "Riyazu's-Salihîn" üzerine Muhammed b. Allân (996/10579) tarafından yazılmış olan Delîlu'l-Fâlihîn (4 cilt) adlı şerh de müracaat edilen önemli şerh kaynaklarından biridir.

Bunun kadar değerli bir kitaba sahip olan ve aynı zamanda Şafiî alimlerinden İbn Hacer'in "Fethu'l-Bârî fi Şerhu Sahîhi'l-Buhârî" adlı eseri de şerh alanında önemli müracaat kaynaklarından biridir. Bunun dışında yine Buhârî'nin şerhlerinden olan Kastallanî'nin "İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî" adlı eseri de kenarında en-Nevevî'ye ait Muslim şerhi olması hasebiyle birlikte müracaat edilen önemli şerhlerden biridir. Yukarıda es-Suyutî'nin "el-Camiu's-Sağîr"ine dikkat çekilmiş ve medrese hocalarının hadis kaynağı anlamında önemli müracaat kaynaklarından olduğu vurgulanmıştı. Bu kitaba verilen önem ister istemez onun şerhine, yani el-Munâvî'nin "Feyzu'l-Kadîr"ine de bir önem atfedilmesine sebep olmuştur. Medrese hocaları bu kitaptaki hadisleri mütalaa ederken ister istemez onun şerhine de bakma ihtiyacı hissetmekte ve bunu müracaat kaynağı olarak kullanmaktadırlar.

4. Müracaat Edilen Siyer Kaynakları

Medrese hocalarının siyer alanında en yaygın olarak kullandıkları iki önemli eser vardır. Bunlardan biri Mu'min b. Hasen Mu'min eş-Şeblencî (h. XIII. m. XIX asır alimlerinden)'ye ait tek cilt halinde basılmış olan "Nûru'l-Ebsâr fi Menâkıb-ı Al-i Beyti'n-Nebiyî'l-Muhtâr"²⁰ adlı eseridir. Dört bölümden oluşan bu kitabın ilk bölümü Hz.Peygamber'in ve dört halifenin sîretine ayrılmıştır. Hz.Peygamber'e ait bölümde Hz.Peygamber'in nesebi ve doğumu ile başlanmış, kalbinin yarılması, hicreti, Medine'ye gelişi, hasâisi, nübüvvetinin delilleri, isimleri, lakabları, künyeleri, şemali, mucizeleri, mizahları, gazveleri, seriyeleri, kendisine sihir yapılması, çocukları, zevceleri, hizmetçileri, Ali ile Fatıma'nın evlenmesi, kadıları, elçileri, şairleri, katipleri, emirleri, kılıçları, okları, mızrakları, hastalığı ve yıkanıp kabre konması fazla detaya girilmeden özet olarak verilmiştir. Daha sonra da Dört halifenin sireti özetlenmiştir. İkinci bölümde başta Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin olmak üzere on iki imam'ın menkıbeleri yer almıştır. Üçüncü bölüm, Ehli Beyt'ten olan hanımların menkıbelerine ayrılmıştır. Dördüncü bölümde dört büyük imamın hayatına dair bilgilere yer verilmiştir. Hatime bölümü ise dört kutbun menkıbelerini ihtiva etmektedir.

"Nûru'l-Ebsâr", M. XIX. sırada yazılmış bir eser olup, Delailu'n-Nübüvve türünde telif edilmiştir. Özellikle Hz.Peygamber'in sireti bölümü geçmiş asırlarda yazılmış Dalâilu'n-Nübüvve kitaplarına dayanılarak oluşturulmuştur. Burada bir örnek vermek gerekirse söz konusu eserde Hz.Peygamber'in hasaisinden olan faziletleri ve olağanüstülükleri anlatıldıktan sonra eş-Şeblencî şöyle demektedir: "Hz.Peygamber'e ait anlatılan bu fevkaladelikler basiret sahipleri için kafidir. Hz.Peygamber'in bu tür hasaisini es-Suyutî "Enmûzecu'l-Lebîb fi Hasaisi'l-Habîb" adlı eserinde bir araya getirmiştir."²¹ Tetkik edildiğinde eş-Şeblencî'nin es-Suyutî'nin eseri tarzında kaynaklar kullandığı görülecektir. Bu kaynaklardaki rivayetlerin en

²⁰ Şeriketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa Elbanî ve Evladuhu, Kahire, 1367-1948

²¹ eş-Şeblencî, *Nuru'l-Ebsâr*, s. 28.

azından bir kısmına ihtiyatla yaklaşmak ve sıhhat açısından tetkik etmeden kullanmamak gerekir.²² Ayrıca şu gerçeği de belirtmek gerekir ki H. V. Asırdan sonra siyer kitaplarının tarih itibariyle fazla ehemmiyeti yoktur. Çünkü bunlar yeni vesikalar ve kaynaklar keşfetmeyip eski kıssaları farklı üslûp ile yazmışlardır. Özellikle muahhar İslam tarihçileri esatir ile asıl tarihi tefrik etmemişlerdir. Bunlar âsar-ı usul, katiyet, muhakeme, mukayese ve bî taraflık gibi bazı ilmî mezîyetlerden mahrumdur. Siyer yazarları yalnız fevka't-tabia'yı vermişler ve tarihi hakikatlerden sarfi nazar etmişlerdir.²³

Medrese hocalarının siyer alanında en çok kullandıkları kitaplardan biri de Muhammed el-Hudârî tarafından telif edilmiş tek ciltlik "Nûru'l-Yakîn fi Sîreti Seyyidi'l-Murselîn"²⁴ adlı eserdir. Bu eser Hz.Peygamber'in hayatını kronolojik sırayla doğumundan başlayıp ölümüne kadar özet bir şekilde ve klasik bir anlayışla ele alan çağdaş bir siyer kitabıdır. Yazar, kitabın sonunda Peygamberimizin vefatını mütakip onun şemâiline ve mucizelerine de yer vermiştir. Muhammed el-Hudârî kitabını oluştururken Kur'an-ı Kerim, el-Buhârî ve Muslim başta olmak üzere sahih sünnet, Kâdı İyâz'ın "eş-Şifâ"sı, "es-Sîretu'l-Halebiyye", Kastallânî'nin "el-Mevâhibu'l-Ledunniye"si, Ebu Hamid el-Gazâlî'nin "İhyâu Ulûmi'd-Dîn"i gibi eserlerden yararlandığını ifade etmektedir.²⁵ Onun eserinin klasik siyer kaynaklarından fazla bir farkı yoktur. Özellikle kitabının sonuna ilave ettiği şemal ve mucizeler bölümünde pek çok problemleri rivayetler yer almaktadır. Bunun nedeni, içerisinde pek çok zayıf ve uydurma rivayetler yer alan yukarıda Kâdı İyâz'dan başlayarak saydığımız kaynaklara dayanarak bu bölümü oluşturmasıdır.

Bu iki kitap çok yaygın olarak kullanılmakla beraber bunlarla birlikte bu alanda daha ileri ve özel bir çalışma yapmak isteyenler İbn Hişam'ın "es-Siretu'n-Nebeviyye"sini İbn Kesîr'in "es-Siretu'n-Nebeviyye"sini Kâdı İyâz'ın "eş-Şifâ"sını, Muhammed Rıza'nın "Muhammed Rasulullah"ını okuyup mütalaa etmektedirler. Ancak bu kitaplar ilk iki kitap kadar yaygın olmayıp siyer alanında müracaat kitapları olarak değerlendirilebilir.

3. Medrese Hocalarının Güncel Hadis Meseleleriyle İlgili Görüşleri

3.1. Hadis İstılahlarıyla İlgili Birlikleri

Görüşüğümüz medrese hocaları medreselerde hadis usulüyle alakalı hiçbir kitap okutulmadığını sadece isteğe bağlı olarak bazı hadis kitaplarından hadis metinleri okutulduğunu ifade etmektedirler. Onlar hadis metnine dair en-Nevevî'nin Riyazu's-Salihin'i, İbn Hacer'in Munebbihat'ı, Ahmed el-Haşim'in Muhtârü'l-Ehâdis, adlı eserini okuduklarını belirtmektedirler. Bir medrese hocası kendi imkanlarıyla Usulle ilgili Hayrettin Karaman, İsmail Lütfi Çakan, İsmail Hakkı Ünal'a ait Türkçe usul kitaplardan kavramları öğrendiğini, bununla birlikte orijinal kaynaklara da baktığını ifade etmektedir. Dolayısıyla mütevatir ahad, sahih zayıf, cerh tadil ve adalet ve zabt gibi kavramları bildiğini söylemektedir.

Bir kısım hocalar, medrese sonrası kendilerinin Kastallânî'nin Buhârî şerhinin başındaki usul-i hadis'le ilgili konuları mütalaa ettiğini ve hatta bazı talebelerine usul ile ilgili bahisler okuttuğunu ifade etmişlerdir. Kavramlardan haberdardırlar. Söz konusu Medrese hocası görüşme esnasında Kastallânî'in el-Buhârî'nin şerhi olan, İrşadu's-Sarî'nin birinci cildini açıp hadis nevelerini tek tek zikretmiştir. Ayrıca İbn Subkî'nin Cemu'l-Cevamî'deki sünnet

²² Bu tür eserlerdeki rivayetlerin değerinin tetkiki için bkz: H.Musa BAĞCI, *Hz.Peygamber'in Beşeri Yönü*, (Basılmamış Doktora tezi), Ankara, 1999.

²³ Celal Nuri İleri, *Hatemu'l-Enbiya*, Yeni Osmanlı Matbaası, İst, h.1332, s. 19.

²⁴ el-Mektebetu't-Ticariyyeti'l-Kubrâ, Mısır, Tarihsiz.

²⁵ Muhammed el-Hadarî, *Nûru'l-Yakîn*, s. 2.

bölümünü mütalaa ettiğini hatta defalarca okuttuğunu ve orada haberler bölümünün olduğunu göstermiş ve içindekiler bölümündeki başlıkları sıralamıştır.

Başka bir hoca medrese sonrası el-Kâsimî'nin Kavaidu't-Tahtîs ve İbnu's-Salah'ın Ulumu'l-Hadis adlı eserini mütalaa ettiğini ifade etmektedir. Mütevatir, ahad, sahih hasen zayıf, cerh ve ta'dil, adalet ve zabt konusunda bilgisi olduğu da konuşmalarından anlaşılmaktadır.

Bir başka medrese mezunu en-Nevevî'nin Riyazu's-Salihîn ve Erbe'ûn adlı eserini ve İbn Subkî'nin Cem'ul Cevâmî kitabının sünnet bölümünü okuduğunu ifade etmektedir. Söz konusu usul-i fıkıh kitabının sünnet bölümü bir anlamda usul-i hadis mesabesinde. Medresede hadis namına gördükleri bunlardır. Söz konusu Medrese hocası daha sonra kendisini usul alanında çeşitli kitaplar okuyarak geliştirme yoluna gitmiştir. Tecrid-i Sarih adlı eserin I. cildi ve İsmail Lütü Çakan'ın Hadis Usulü eseri mütalaa edilmek suretiyle öğrenilmiştir. Fakat uzun yıllar üzerinde durulmadığı için bazı kavramlar zayıf kalmıştır.

Başka bir medrese hocası medrese sonrasında kendi imkanlarıyla İbn Kesîr'in İhtisaru Ulumi'l-Hadis'ini, es-Suyutî'nin Tedribu'r-Ravi'sini hem mütalaa edip hem de okuttuğunu, İbn Hacer'in Nuhbetu'l-Fiker'ini mütalaa ettiğini ve Türkçe olarak da İmam Hatip Lisesi'ni dışarıdan bitirirken usul-i hadise dair bazı Türkçe kitapları okuduğunu ifade etmektedir.

Bazı Medrese hocaları da, hadis ilimleri ve ıstılahlarıyla ilgili bilgilerini İlahiyat ön lisans programında okutulan kitaplardan elde ettiğini ve bu kitapların hadis/sünnet anlayışında büyük ufuklar açtığını ve önceki bilgilerinde büyük değişiklikler yaptığını ifade etmektedir. Pek çok ıstılahı bu sayede öğrendiğini belirtmektedir.

Bazı hocalar cerh ve ta'dil, adalet zabt, mütevatir, sahih, zayıf kavramları konusunda bir fikri olmadığını, dolayısıyla bu konuda zayıf olduğunu kabul ve itiraf etmektedirler.

3.2. Sünnetin/Hadisın Dindeki Konumu

Medrese hocalarının hemen hemen tamamı, Sünnetin dindeki konumuyla ilgili klasik anlayışı benimsemektedirler. Dolayısıyla onlar, Hadisin/sünnetin İslâm'ın ikinci kaynağı olduğunu kabul etmektedir. Sünnet/hadis dinin bir açıklaması ve tefsiri olarak görülmekte ve sünnet olmadan dinin anlaşılamayacağını ifade etmektedirler. Bu anlayışa sahip olmaları dolayısıyla sünneti toptan redde götürecek ve onun değersizliğine yol açacak tavır ve davranışlara sahip günümüz ilahiyatçılarının yaklaşımlarını esefle karşılamakta ve bunu tehlikeli ve korkunç bir davranış olarak nitelemektedirler.

Görüştüğümüz medrese hocalarının hemen tamamı medrese eğitimi görmüş ve bu kurumlarda yetişmiş hocanın sünneti/hadisleri reddetmesinin söz konusu olmadığını ifade etmektedir. Bunun dışında medreselerden yetişen bazı kimseler vardır ki –bunların sayısı azdır- bunlar sadece sünneti değil, genel anlamda İslâm'ı da eleştirmekte olup onların tabiriyle itikadî açıdan dinden çıkmış kimselerdir. Bunlar itikadî açıdan sapkın oldukları için Kur'an'a eleştirel baktıkları gibi sünneti de reddetmektedirler.

Medrese hocaları, sünnetin kaynağı ile ilgili olarak sorulan soruya **وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحى يوحى** ayetini delil olarak getirmekte ve Peygamber'in hadislerinin de bu çerçevede anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Yani onlara göre hadislerin kaynağı vahiy ve ilhamdır. Sünnetin kaynağı konusunda klasik Ehl-i Sünnet anlayışını benimsemiş görünmektedirler.

Medrese hocalarının büyük bir kısmı sünnetin bağlayıcılığı konusunda çok net bilgilere sahip görünmemektedirler. Onların anlayışlarında bağlayıcılık açısından Peygamberin dini yönü ve dünyevî-beşerî yönü şeklinde bir ayırım çok net değildir. Onlara göre Peygamberin beşeri davranışları da sünnettir ve yapılırsa sevap kazanılır. Bunların sünnet olup olmamasındaki ölçü fıkıh kitaplarıdır. Orada neye sünnet denilmişse ona tabi olmakta ve onu

sünnet ve aynı zamanda bağlayıcı kabul etmektedirler. Ya da daha önceki alimler neyi sünnet olarak nakletmişlerse onu sünnet olarak telakki etmektedirler.

Bazı medrese hocaları peygamberin davranışlarının dini ve dünyevî anlamda bir ayırımının yapılamayacağını, fıkıh kitaplarında neler sünnet olarak kabul edilmişse ona tabi olunacağını ifade etmektedirler.

Görüşüğümüz bazı hocalar da Hz.Peygamber'in meşhur hurma aşılama hadisini dile getirerek Hz.Peygamber'in dünyevi konulardaki bazı davranışlarının bizi bağlamayacağını ama dini konulardaki davranışlarının bütün Müslümanlar için bağlayıcı olduğunu ifade etmektedir. Bunlara göre Hz.Peygamber'in iki yönü vardır. Birincisi, bir insan olarak yaptığı davranışlardır ki bu yönüyle bütün insanlarla ortaktır. Diğer bir yönü de risaletle ilgili yönüdür. Bu konudaki davranışları bütün Müslümanları bağlayıcıdır. Aynı medrese hocası Hubab b. Münzir ile Hz.Peygamber arasında geçen bir olayı örnek olarak nakletmekte ve bu olayda Bedir harbinde Müslümanların konakladığı yer konusunda Hubab'ın Hz.Peygamber'e bunun kendi görüşü mü yoksa vahyin bir talimatı mı olduğunu sorduğunu ve Peygamber'in kendi görüşü olduğunu anlayınca da Müslümanların konakladığı yerin harp stratejisi açısından uygun olmadığını ifade ettiğini belirterek Hz.Peygamber'in her yaptığı davranışın bağlayıcı olmadığını ifade etmektedir.

Bazı hocaların Peygamberin fiillerinin bağlayıcılığı konusunda hiçbir fikri olmadığı müşahede edilmektedir.

3.3. Sahabe ile İlgili Anlayışları

Medrese hocalarının hemen tamamı sahabeyi hadisçilerin tanımladığı biçimde tanımlamaktadırlar. Onlar sahabeyi Hz.Peygamber'i bir an dahi gören ve Müslüman olarak ölen kimse olarak kabul etmektedirler. Usul-i fıkıhçıların bir kimsenin sahabe olabilmesi için Hz.Peygamber ile uzun bir süre sohbet yapması şeklindeki sahabî tanımına itibar etmemektedirler. Görüşüğümüz hocalar içinde usul-i fıkıhçıların tanımını benimseyen kimse bulunmamaktadır. es-Suyutî'nin nahivle ilgili kitabı olan "Elfiyye"sinde şu ibareyi her medrese hocası ezbere bilmektedir:

من رأي النبي او النبي راه و مات مسلما فهو صحابي

Medrese hocaları klasik anlayışta olduğu gibi sahabileri fazilet sırasına göre ayırmaktadırlar. Bir Hz. Ebu Bekir ve Hz.Ömer ile Hz.Muaviye ve Amr b. el-As arasında ayırım yapmaktadırlar. Bununla birlikte hepsi sahabeyi adil olarak kabul etmektedir. Hatta bir medrese hocası sahabeyi fazilet sıralaması ve adaletleri açısından üçlü bir taksime tabi tutmaktadır. Birinci kısımda Hz.Peygamber'le sürekli beraber olan, onunla gazveye katılan, her şeyiyle İslâm'a hizmette bulunan ve fitneden uzak duran sahabiler. İkinci kısımda durumu orta halli ve fitnede tarafsız kalan sahabiler. Üçüncüsü ise siyasi olaylara bizatihi katılan ve birbirleriyle savaştan sahabiler. Görüşüğümüz medrese hocaları, bu sınıflandırmada birinci ve ikinci kısma olumlu bakarken, üçüncü kısımda olanlara ihtiyatla yaklaştığını belirtmişlerdir.

Ama bununla birlikte Medrese hocalarının hemen tamamı sahabeyi adil kabul etmekle birlikte, anlama ve kavrama yetileri (zabt) konusunda ise bir kısım medrese hocası, sahabenin bazılarının zabtlarının güçlü olduğunu bazılarının da zayıf olabileceğini kabul etmektedir. Onlara göre sahabenin hıfz gücü, anlama ve kavrama kabiliyetleri konusunda farklılık arz etmesi insan olmalarının bir neticesidir. Onlara göre peygamber ismet sahibidir, ancak sahabiler öyle değildir. Onlarında yanılma ihtimalleri daima vardır.

Sahabenin zabtı konusu teknik bir konu olduğu için bazı hocaların bir düşüncesi olmadığı ve bu konuda çok fazla mütalaa yapmadıkları anlaşılmaktadır. Bazı hocalar da sahabenin zabtını adaleti içinde değerlendirmekte ve adalet de olduğu gibi zabtlarının da mükemmel olduğunu düşünmektedirler.

3.4. Hadis/Sünnetin Anlaşılması Meselesi

Medrese hocalarının büyük çoğunluğu sünneti, Peygamberin davranışlarının altında yatan mana-hikmet, ilke amaçtan ziyade lafzî ve şeklî olarak anlamaktadırlar. Onlara göre sünnet denilince ilk akla gelenler namazların sünneti, sünnet olmak, sakal bıyık bırakmak, misvak kullanmak, sarık sarmak, kılık ve kıyafet, yeme-içme yatma-kalkma gibi peygamberimizin davranışlarıdır. Onlar bu konuda fıkıh kitaplarında nelere sünnet olarak hükmedilmişse onu sünnet olarak kabul etmektedirler. Onların Hz.Peygamber'in hadislerinin söyleniş nedeni ve sözün altında yatan manayı ve hikmeti araştırma gibi bir düşünceye sahip olmadıkları görülmektedir. Medrese hocalarının büyük bir çoğunluğu bu şekilde düşünmektedir. Buradan hareketle onlar arasında sünnetin toplumsal boyutundan ziyade bireysel ve şekil ve lafza önem veren sünnet anlayışının yaygın söyleyebiliriz.

Fakat Yüksek tahsil görmüş (imam-hatip ve İlahiyat ön lisans-Çeşitli Fakültelerden mezun olanlar) ve bakış açıları daha geniş bazı medrese mezunları şekle önem vermekle birlikte, Hz.Peygamber'in bir davranışı hangi amaçla yaptığını araştırma gayretleri yapılan birebir konuşmalarda gözlenmiştir. Bazı hocalar Hz.Ömer'in "Müellefe-i kulûb" hakkında ve "Kıtlıkta hırsızlık yapanların ellerinin kesilmemesi" konusundaki uygulamalarını örnek vererek bazı hükümlerin askıya alınabileceğini veya zaruri durumlarda bazı hükümlerin uygulanmayabileceğini ifade etmişlerdir. Yalnız bu düşüncede olanların çok az olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu düşüncede olanlar daha ziyade genç kuşaktır.

3.6. Hadislerin Sıhhati Konusuyla İlgili Anlayışları

Medrese hocaları en sahih hadis kaynakaları olarak başta Buhari ve Muslim olmak üzere daha sonra sırasıyla kutub-i sitte (altı kitap) ve kutub-i tis'a (dokuz kitap) diye isimlendirilen diğer kitapları kabul etmektedirler. Medrese hocalarının hemen hemen büyük çoğunluğu, el-Buhârî ve Müslim'de zayıf ve uydurma hadis bulunmadığına inanmaktadırlar. Bu hocaların büyük çoğunluğunun görüşüdür. Özellikle yaşlı nesil, el-Buhârî ve Muslim'de zayıf ve mevzu hadis olabileceğini kabul etmemektedirler. Genç kuşak medrese mezunlarından bazıları, mevzû hadis değil ama zayıf hadis olabileceğini kabul etmektedirler.

Hadislerin sıhhati konusuna özel bir önem veren Medrese hocalarına da tanık olunmuştur. Görüşmelerimiz esnasında 2000 yılında vefat eden Molla Abdulhadi Araşkî adında bir alimden bahsedilmiştir. Bu alimin hadislerin sıhhatine özel bir önem verdiği ve bu konuda adetâ uzmanlaştığı ifade edilmektedir. Herhangi bir hadis sorulduğu zaman onun sahih, zayıf veya uydurma olup olmadığını hemen söyleyivercek bir bilgiye ve hassasiyete sahip olduğu anlatılmaktadır. Hatta bundan dolayı va'z eden veya hutbe veren hocalar, Molla Abdulhadi camiye geldiğinde tenkidine maruz kalmamak için. "Kale Rasulullah" yerine "Ruviye an Rasulillah" şeklinde hadisleri irad ederlermiş. O, hadis tenkidi açısından münekkid bir anlayışa sahip olduğundan dolayı meslektaşları "önüne gelen hadisi tenkit ediyor" diye ona ta'nda bulunurlarmış. Bu bilgiyi anlatan medrese hocası, onun en-Nevevî'nin "Riyazu's-Salihî'n adlı eserinde geçen 40 hadisi zayıf olarak tespit ettiğini ve bu konuda bir risale yazdığını ifade etmektedir. Fakat bu özelliğe sahip hocaların çok az ve hatta rastladığımız tek örnek olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Fakat yeni nesil diyebileceğimiz ve yüksek tahsil görmüş medrese hocaları el-Buhârî ve Muslim'de az da olsa zayıf ve uydurma hadis bulunabileceğini ifade etmektedir. Yine aynı niteliklere sahip bir başka hoca, zayıf hadisin olduğunu ama mevzû hadis olduğuna dair bir bulguya rastlamadığını ifade etmektedir.

Bazı Medrese hocaları da bir hadis önlerine geldiği zaman onu mutlak anlamda Hz.Peygamber'in sözü imiş gibi telakki etmektedirler. Onlar bu hadisin zayıf veya uydurma olabileceklerini hiç değerlendirmeye almamaktadırlar. O hadisin Hz.Peygamber'den

nakledilmiş olması, sahih hadis olarak kabul edilmesi için yeterlidir. Hatta bunun da ötesinde bütün matbu kitaplarda mevcut bulunan hadisleri sahih olarak kabul etme gibi bazı anlayışlar da az da olsa yok değildir. Bu konudaki iki Medrese hocasının ayrı ayrı görüşmelerimiz esnasında söylediği şu söz dikkat çekicidir. “Göreve başladığım ilk dönemlerde bir hadis kitabında geçen bütün hadislerin doğru olduğunu kabul ediyordum. “Kitapta olduğuna göre sahihtir” anlayışı vardı. Fakat mesleğimin ileriki dönemlerinde gerek hadis kitaplarında gerekse va'z ve irşad türü kitaplarda geçen her hadisin sahih olmadığını, bunun yanında o kitaplarda hasen, zayıf ve uydurma olanların da olabileceğini fark ettim. Ondan sonra bir hadisi cemaata okurken o hadisin sıhhatini de belirtmeye başladım. Kitaplarda yazılı olsa da o hadis kitabında zayıf, uydurma ve aslı olmayan hadislerin varlığı gördüm.” Yalnız anlatılan bu olay, el-Buhârî ve Muslim ve Kütüb-i Sitte'den sayılan kitaplardan ziyade onların dışında diğer hadis ve va'z –irşad türü eserler için geçerlidir. "Kitapta olduğuna göre sahihtir" anlayışı geçmişte yaygın olmakla birlikte bugünde az da olsa yaşlı kuşak bazı medrese hocalarında halen mevcuttur. Ama bu anlayış genç kuşaklarda büyük oranda kırılmaktadır.

3.7. Hadiste Yenilikçi-Gelenekçi Bakış Açısı

Bu bölümde öncelikle fıkhîta içtihad kapısının kapanıp kapanmadığı sorusuna yer verilmiş ve ardında da hadiste bugün bazı konularda yeniden içtihad ihtiyacı olup olmadığı ve hadislerin sıhhat açısından yeniden tespitinin mümkün olup olmadığı sorusu yöneltmiştir.

Görüştüğümüz medrese hocalarının anlattığına göre bu konuda üç bakış açısı ortaya çıkmaktadır.

Birinci bakış açısına göre gerek hadiste gerekse fıkhîta içtihad yapabilecek ehliyetle kimselerin bulunmaması sebebiyle bu yolun kapalı olduğunu düşünmektedir. Medrese hocalarının büyük bir kısmı, yeni çıkan problemler konusunda yeni yorumların yapılmasına olumlu bakmamakta olup onlar fıkıh kitaplarında ne hüküm verilmişse ancak oradaki meselelere kıyas edilerek bugünkü problemlere çözüm bulunabileceğini ve mevcut fıkıh kitapları dışına çıkılamayacağını ifade etmektedirler. Onlara göre bu konuda müçtehid seviyesinde kişilerin olmaması ve ayrıca kitaplarda geçmiş alimlerimizin her konunun hükmünü verdikleri gerekçesiyle yeni görüşlere ve yorumlara ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu bakış açısında olanlara göre bir ayet ve hadisle bir kişi kendi reyî ile hüküm veremez. Bu konuda alimlerin yorumlarına bakmalı ve ona göre hüküm verilmelidir. Bugün bir hadisin sıhhat açısından değerlendirilmesi konusunda o hadisin yer aldığı kitaplardaki alimlerin hadisin sıhhatiyle ilgili verdiği hükme uyulmalıdır. Başka bir deyişle, o hadisin sıhhati ile ilgili ne söylenmişse veya o hadisle ilgili ne yorum yapılmışsa ona tabi olunmalıdır.

Bu konuda nakledilen iki örnek aydınlatıcı olacaktır. Hazrolu Hacı Abdulfettah efendi klasik ilmi anlayışa sahipti. Müttekaddimin alimlerini çok saygıyla anar, onların seviyesine ulaşmanın zor olduğunu ifade ederdi. Bir defasında iyi bir alim olan Liceli Hasi Hoca (1951)' dan bahsederken “Çok iyi bir alimdir ama bir kusuru vardır, bazen fıkıh kitaplarında olmayan şeyleri söylüyor” diyerek klasik kaynaklara sıkı sıkıya bağlılığını göstermiş ve mevcut kitapların dışına çıkılmaması gerektiğini ima etmiştir. Yine bir gün öğrencilerinden biri İmam Şafii'nin el-Umm kitabını almak istediğini söylediğinde buna bozulmuş ve “Sen kim, el-Ummu anlamak kim” şeklinde tepki göstermiş, öğrencisi kitabı sizin için almak istiyorum dediğinde yine tepki göstererek kitabın kendisinin anlayacağı seviyenin de çok üstünde olduğunu ifade etmiştir.²⁶ Medrese hocalarında fikhî fetvalar konusundaki kitaba bağlılık anlayışı, hadislerin değerlendirilmesinde de görülmektedir. Onlara göre bir hadisle amel

²⁶ M. Cevat Ergin, Hazrolu Seyda Hacı Abdulfettah Yazıcı, DÜİF der, c. VIII, sayı: 1, D.Bakır, 2006, s. 116

edileceği veya hüküm verileceği zaman kitaplarda ve şerhlerde nasıl yorumlandığına bakılmalı ve ona göre hadislerle ilgili hüküm verilmeli ve ona göre amel edilmelidir.

Bu bağlamda hadislerde içtihad konusunda bazı medrese hocaları, yeniden bazı hadislerin sahih, hasen, zayıf ve mevzû şeklindeki tespitin bugün mümkün olmadığını, çünkü Peygambere daha yakın olan insanların bu imkana daha fazla sahip olduklarını belirtmektedirler. Onlara göre ilk dönem alimleri hadis ravilerini daha fazla tanımakta, bilgileri daha tazedir, dolayısıyla onların verdikleri kararlar daha isabetlidir. Bu sebeple onlar bugün isnad silsilesinin uzamasından dolayı fazla bir şey yapılamayacağını ve bu konuda alimlerin tespitleriyle yetinmenin daha doğru olduğunu ifade etmektedir.

İkinci bakış açısına göre sosyal hayatın getirdiği yeni ihtiyaçlar ve problemler için çözüm anlamında yeni görüşler ve bakış açıları gereklidir. Onlar içtihad yapılabileceğini kabul ediyor ve bunun İslâm'ın ve İslâm toplumunun gelişmesi için önemli olduğunu belirtiyorlar. Ancak gerek medresede gerekse devletin resmi okullarında bu içtihadı yapabilecek ehliyetle uzman kişilerin yetişmediğini ve dolayısıyla bunun mümkün olmadığını ifade etmektedirler. Bu kanaatte olanlar sonuç itibarıyla ilk bakış açısına sahip hocalarla birleşmektedirler.

Üçüncü bakış açısına göre medrese hocaları yeni problemler için yeni fetvaların verilebileceğini yine bin dört yüzyıllık gelenekten yararlanmak kaydıyla bugünkü alimlerin kendi kanaatlerini katarak günün ihtiyaç ve problemlerine cevap teşkil edecek çözümler getirebileceklerini ifade etmektedirler. Müslümanların problemlerine çözüm olabilecek içtihad ve fetva verebilecek ehliyetle alimlerimiz bugün mevcuttur. Bu gruba mensup medrese hocalarının arasında, İslam toplumunun ihtiyacı olan içtihad müessesinin mutlaka çalıştırılması gerektiğini düşünenler vardır. Bunların anlayışına göre yeni çıkan meseleler konusunda içtihad yapmaya gerçekten ehil ve uzman insanlar hem geçmiş geleneğimizi tetkik etmek hem de Kur'an ve Sünnetten delilleri değerlendirmek suretiyle günümüz şartları da göz önünde bulundurarak ve kendi kanaatlerini ve yorumlarını da katarak yeni hükümler ve fetvalar verebilirler. Bu açılım Müslümanların ilerlemesi ve gelişmesi için son derece önemlidir. Bu şekilde düşünen hocaların sayısı az da olsa mevcuttur. Bunlar aynı zamanda hadislerin sahih, zayıf ve uydurmalarının tespitinde içtihad faaliyetinin geçerliliğini kabul etmektedirler. Bunlar güncel bir mesele olan fitre örneğini vermektedirler. Şafîlilere göre fitre bizzat buğday'ın kendisinden verilmelidir. Yıllarca bazı klasik medrese hocaları fitrenin aynıyla verilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Ama son dönemlerde şartların değişmesi ve buğdayın bizatihi verilmesinin zorlaşması gibi nedenlerden dolayı artık paranın da verilebileceği fetvasını veren hocalar olmuştur. Bir anlamda şartlar onları bu şekilde fetva vermeye ve içtihad yapmaya zorlamıştır.

Sonuç

Kendileriyle birebir görüştüğümüz medrese eğitimi almış ve müderrislik yapmış hocalar sanki söz birliği edencesine medreselerde yan ders olarak hadis metinleri okunduğunu ama hadis ilimleri ve ıstılahları (hadis usulü) derslerine -son yirmi beş yıl hariç tutulursa- hemen hiç yer verilmediğini ve bunun büyük bir eksiklik olduğunu kabul ve itiraf etmektedirler. Hatta bir değerli hocamız Güneydoğuda ve özellikle Diyarbakır'da iki bilim dalında yani hadis, hadis ilimleri ve ıstılahlarında ve tecvid ilminde son derece yetersiz kaldığını açık yüreklilikle ifade etmiştir. Hadis usulüne dair kitaplar, medrese hocalarının kendi imkan, ilgi ve gayretleriyle mütalaa imkanına kavuşmuştur. Hadis metinleriyle birlikte Hadis usulüne dair kitaplar son yirmi beş yıldan beridir okutulmaya başlanmıştır ki bu kitapları okuyanlar genç kuşağı teşkil etmektedir.

Medrese hocalarının gerek medresede okudukları gerekse medrese sonrası mütalaa imkanı buldukları hadis kitapları orijinal olmayıp daha ziyade derleme eserlerdir. İçlerinde

sahih hadislerin çoğunlukta olduğu "Riyazu's-Salihîn", "Erbe'ûn" ve "et-Tâcu'l-Câmî" gibi kitaplar olduğu gibi, pek çok zayıf ve uydurma haberleri ihtiva eden "el-Camiu's-Sağîr", "et-Terğîb ve't-Terhîb", "Muhtâru'l-Ehâdis", gibi hadis kitapları da bulunmaktadır. Bu mütalaa edilen kitapların dışında bazı medrese hocalarının orijinal hadis kaynaklarına ihtiyaç duyulduğu ölçüde mütalaa şeklinde değil, ama zaman zaman hadislerin kaynağını bilmek maksadıyla "Kütüb-i Sitte"ye müracaat ettiklerini de belirtmek gerekir. Şerhlerden en yaygın olanlarını sırasıyla en-Nevevî'nin Muslim Şerhi, İbn Hacer'in "Fethu'l-Bârî"si, Kastallanî'nin "İrşâdu's-Sârî"si ve el-Münâvî'nin "Feyzu'l-Kadîr"ini sayabiliriz. Siyer kitapları olarak da "Nuru'l-Ebsar" ve "Nuru'l-Yakîn" çok yaygın olarak okunan kaynaklardır. Bunların, Peygamber tasavvurunun teşkilinde önemli bir rol oynadığı izahattan varestedir.

Medrese hocalarının ıstılah bilgisi konusu, hadis usulü sıralı dersler arasında olmadığı ve bu konuları kendi ilgi ve gayretleriyle mütalaa imkanı buldukları için mükemmel bir seviyede olduğu söylenirse de bu, onların yetersiz oldukları anlamına da gelmemektedir. Bu durum, onların daha fazla sarf, nahiv ve fıkıh alanında yoğunlaşmalarından kaynaklanmaktadır. Onlar sünnet ve hadisleri İslâm'ın ikinci kaynağı olarak görmekte ve dinin bir açıklaması ve tefsiri şeklinde kabul etmektedirler. Onların anlayışlarında bağlayıcılık açısından Peygamberin dini yönü ve dünyevi-beşeri yönü şeklinde bir ayırım çok net değildir. Onların çoğunluğuna göre Peygamberin beşeri davranışları da sünnettir ve yapılırsa sevap kazanılır. Bunların sünnet olup olmamasındaki ölçü fıkıh kitaplarıdır. Orada neye sünnet denilmişse ona tabi olmakta ve onu sünnet kabul etmektedirler. Bununla birlikte bazı hocaların Peygamber'in davranışlarını dini-beşeri davranışlar olarak iki kategoriye ayırdıkları görülmektedir. Fakat bunlar azınlıktadır. Sünnetin Kaynağı konusunda klasik Ehl-i Sünnet anlayışını benimseyerek sünnetin tamamına yakın bir kısmının vahiy ve ilham kaynaklı olduğu veya vahiyle zımnen onaylandığı görüşü hakimdir. Medrese hocalarının geneli sünneti, Peygamberin davranışlarının altında yatan mana-hikmet, ilke amaçtan ziyade lafzî ve şeklî olarak anlamaktadırlar. Medrese hocalarının hemen tamamı Sahabeyi hadisçilerin tanımladığı biçimde tanımlamaktadırlar. Hepsi sahabeyi adil olarak kabul etmektedir. Sahabenin zabt açısından yanılabilirliğini kabul edenler olmakla birlikte onların zabtlarının mükemmel olduğunu düşünenler de çoğunlukta. Medrese hocaları en sahih hadis kitabı olarak başta Buhari ve Muslim olmak üzere daha sonra sırasıyla Ebu Davud, et-Tirmizi, Nesai ve İbn Mace'yi içine alan "Kutub-i Sitte"yi kabul etmektedirler. Medrese hocalarının hemen hemen büyük çoğunluğu el-Buhârî ve Müslim'de zayıf ve uydurma hadis bulunmayacağına inanmaktadırlar. Bazıları da mevzu değil ama zayıf hadisin olabileceğini kabul etmektedirler. Genelde Fıkıhta ve hadiste içtihad edilip edilmeyeceği konusunda hocalar üç gruba ayrılmıştır. İlk grup gerek hadiste gerekse fıkıhta içtihad yapabilecek ehliyetinde kimselerin bulunmaması sebebiyle bu yolun kapalı olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda hadislerde içtihad konusunda bazı medrese hocaları yeniden bazı hadislerin sahih, hasen, zayıf ve mevzû şeklindeki tespitin bugün mümkün olmadığını, çünkü Peygambere daha yakın olan insanların bu imkana daha fazla sahip olduklarını belirtmektedirler. İkinci grup, içtihad yapılabileceğini kabul etmekte ve bunun İslâm toplumunun gelişmesi için önemli olduğunu belirtmekte ama gerek medresede gerekse devletin resmi okullarında bu içtihadı yapabilecek ehliyetinde uzman kişilerin yetişmediğini ve dolayısıyla bunun mümkün olmadığını ifade etmektedirler. Üçüncü grup medrese hocaları çağdaş problemler için yeni fetvaların verilebileceğini yine bin dört yüzyıllık gelenekten yararlanmak kaydıyla bugünkü alimlerin kendi kanaatlerini katarak günün ihtiyaç ve problemlerine cevap teşkil edecek çözümler getirebileceklerini ifade etmektedirler. Müslümanların problemlerine çözüm olabilecek içtihad ve fetva verebilecek ehliyetinde alimlerimizin bugün mevcut olduğunu belirtmektedirler.